

LİSANSÜSTÜ EĞİTİMDE YER ALAN UYGULAMALI ÇALIŞMALARDA AUTO-TELOS (BİR TAVIR OLARAK) OYUNUN DÜŞÜNSEL DAYANAKLARI VE ÖNEMİ

Yasemin SÖZER*

ÖZET

Makalemizde, oyun kuramının çıkışı ve auto-telos bir davranış olarak estetik tavır içindeki yerinin düşünsel dayanakları incelenmiştir. Bu bağlamda, Schiller'in oyun kuramı 'İnsanın Estetik Eğitimi Üzerine Yazdığı Mektuplar'ından örneklerle anlatılmış, eğitim, sanat ve oyun üçleminin sanat eğitimindeki önemi vurgulanmıştır.

Sonuç olarak; lisansüstü eğitimde yer alan uygulamalı çalışmalarda, yeni arayış ve yöntemlerin başında gelen oyun kuramının özellikle ergen ve çocuğa kazandırılması hedeflenen özgür kimlik arayışında önemli bir yer tuttuğunun yadsınamaz bir gerçek olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Oyun, Estetik, Schiller, İnsanın Estetik Eğitimi Üzerine Mektuplar.

ABSTRACT

In this article, the start of the concept of game and auto-telos have been examined as a behaviour in the esthetic. The Schiller's concept on game has been said with model from 'The letters on Human's Education of Esthetic'. Especially, as a education, art and game.

As a result; in the postgraduated educations, while the new researchs and methods are looked for by the educators, they founded that concept of game is so important reality for freedom of children and adult personality in their life.

Key words: Game. Esthetic, Schiller, The Letters on Human's Education of Esthetic.

GİRİŞ

Bazen bir bulut gözümüzde bir ejderha oluverir;
Bir duman, bakarsın, bir ayı oluvermiş, ya da bir aslan,

Derken kuleli bir hisar, bir korkunç kayalık,
İnişli çıkışlı bir dağ, masmavi bir yarımada,
Üstünde ağaçlar, dünyamıza yukardan baş sallayan,
Gözlerimizde havayı deve yapan ağaçlar.

Shakespeare, "Antonius ve Kleopatra"

Oyun ve Sanat: Pitagorasçı bir bilge olan Apollonios ile öğrencisi Damis arasında İsa'nın doğumunun ilk yılları sırasında tam anlamıyla Sokratesvari bir konuşma geçer; "Söyle bana, ey Damis, resim sanatı diye bir şey var mıdır?", "Hiç kuşkusuz vardır" diye yanıtlar Damis. "Peki

nedir bu sanat?" "Renklerin karıştırılmasıdır." "Peki neden karıştırılır renkler?", "Öykünme amacıyla; bir köpeğin, bir atın, bir adamın tıpkısını yapmak için; ya da bir geminin veya veya başka bir şeyin kopyasını yapmak için", "O halde resim sanatı, öykünme, yani mimesis demektir, öyle mi?" diye yineler Apollonios "Elbet, başka ne olabilir ki?" diye onaylar öğrencisi. "Resim sanatı öykünme olmasaydı eğer, renklerle oynanan bir çocuk oyunundan ibaret kalırdı.", "Peki ama, bulutlar geçtiğinde gökte gördüklerimiz yani boğalar, boynuzlu antiloplar, kurtlar ve atlar nedir? Bunlar da birer öykünme ürünü müdür? Tanrı, böyle vakit geçiren bir ressam mıdır?" Bunun üzerine ikisi de, bulutlardaki imgelerin tek başlarına bir anlam taşımadıkları, oluşmalarını yalnızca rastlantıya borçlu buldukları konusunda görüş birliğine varırlar ve öykünme eğilimi doğamızda varolduğunda, ancak bizlerin onlara bir biçim ve bir anlam kazandırdığımızı saptarlar. (Gombrich 1992).

* Yasemin SÖZER, Araştırma Görevlisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Buca Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, Resim-İş Eğitimi Anabilim Dalı

Platon'a göre de: Sanat bize gerçekliği değil, bir görüntüyü, bir kopyayı gösterir. Bu, şiir sanatı için doğru olduğu gibi, resim sanatı ve müzik sanatı için de doğrudur. Çünkü sanatta söz konusu olan gerçeklikler değil, görüntüler'dir (eidola). Platon bunları söylerken haklıdır. Gerçekten de bu böyledir. Bir tuval üzerinde gördüğümüz obje, gerçek değil, bir gerçek nesnenin görüntüsüdür. Nasıl ki sahnede seyrettiğimiz Hamlet de gerçek Hamlet değil onun görüntüsüdür. Hatta günümüz anlayışına göre, sanatın onu seyredende uyandırdığı duygular da gerçek duygular değil görüntü -duygulardır. Nesne ile sanat arasındaki ilgi, böyle bir kopya, bir benzetme, bir taklit (mimesis) ilgisidir. "pekiyi, bir insan sesini, davranışını bir başkasına uyduraya çalıştı mı ne yapmış olur? Benzetmek istediği kimseyi taklit etmiş olmaz mı?-Demek ki Homeros da, bütün şairler de anlatmalarında taklide başvururlar". Kısacası, sanat bir mimesis'tir, bir taklittir. (Tunalı 1983).

Aristo da taklit konusuna değinir ve "hayvanların en taklitçisi insandır" der. Çünkü taklit, zevk vererek öğrettiği için, insan taklit edilmiş şeyleri sever. (Yetkin 1972)

Oyun ise taklit etme niteliği ile sanatın önemli kaynaklarından birini oluşturmaktadır. Çünkü sanatın özgür oluşu, yaratıcısının özgürlüğü ile ilişkili olmaktadır. Dışarıdan konulan kurallar ise, bu özgürlüğü ortadan kaldırmaktadır. Sanat ve oyundan ortaya çıkan bu özgür tavır, yalnız sanatçıyı ve oyundaki insanı değil, onunla iletişim kurabilen bütün insanları da özgürleştirebilecektir. Çünkü, Clive Bell'e göre; oyun da sanat gibi, "ereği kendi içinde olan (Auto-Telos) bir davranıştır". (Karayağmurlar 1990).

Bu nedenledir ki, Brecht'e göre de: Oyuncu hiçbir zaman işi, düpedüz oynadığı kişiyle özdeşleşmeye kadar geçemez. (Brecht 1997).

Auto-Telos Kavramı ve Estetik Tavrı: 'Auto-Telos'Grekçe bir söz olup' ereği kendinde olmak'anlamına gelir. Estetik tavrın autelos'u vardır demek, estetik tavrı ereği kendinde bulunan tavrı, kendi dışında bir başka ereği olmayan tavrı demektir. Örneğin, bir müzik dinlerken, bir şiir okurken ya da bir resmi seyrederken, onlarla kurduğumuz bu ilginin kendisinin dışında bir başka ereği yoktur. Bir müziği niçin dinleriz? Ondandır haz duymak için mi? Yoksa müzik eğitimimizi arttırmak, hoş bir vakit geçirmek ya da kültürümüzü zenginleştirmek için mi?

Eğer salt haz duymak, estetik haz duymak ereği ile bir müzik yaptığını dinliyorsak, o zaman erek estetik tavrın dışında bulunan bir erek olmuş olur ve böyle bir tavrı estetik olma niteliğinden yoksun olur. Çünkü estetik tavrı ereği, estetik tavrın içinde bulunur. Estetik tavrın bu niteliğini görenler, estetik tavrı çocukların oyun oynamalarına benzetmişlerdir. Çünkü her iki tavrıda da auto-telos'un bulunduğu görülmüştür. Bunu gören düşünürlerin başın da da Alman ozanı **Friedrich Schiller** gelir.

Ona göre; Estetik tavrın öz ve niteliğinin hayal ve kur-

gu olmasıyla ilgili aynı düşünceler oyun için de söylenebilir. Çocuk ister değnekten atı, ister otomobil ve makine oyuncakları ile oynasın, bu oyunun irreal özü ve niteliği üzerinde hiçbir değişiklik yapmaz. Oyun, tıpkı estetik tavrı gibi, gerçektışı, hayale dayalı, kurgusal bir fenomendir. İşte oyundaki bu hayale dayalı kurgusal öz ve nitelik, oyun tavrının auto-telos'unu gösterir, oyunun kendi ereğini kendinde saklayan bir tavrı olduğunu ifade eder.

Ama daha geçen yüzyıldan beri oyunun bu niteliğini eleştiren, oyunda irreal bir tavrı değil de, biyolojik bir fonksiyon gören düşünürler de var. Bunlar arasında en ünlüsü, kuşkusuz, Alman psikolog ve düşünürü Karl Groos'tur. (1861-1946) Groos'a göre; hayvan yavrularının ve çocukların oyunu, ereği kendinde olan olaylar olarak görülemez. Tersine, onların biyolojik bir fonksiyonu vardır: Yavrunun ilerdeki yaşam biçimine yardım etmek. Sözelgelişi, hayvan yavrularının oyunu, ilerde yaşamlarını belirleyen bir temel olan avcılığa bir hazırlanma oyunudur. Aynı biçimde çocuk oyunlarında da geleceğe ait böyle denemeler söz konusudur. Örneğin, kız çocuğu, gelecekteki analığına hazırlık olmak üzere bebeklerle oynar. Erkek çocuğu da, ilerde yapacağı yaşam kavgasına hazırlık olmak üzere kavgı ve savaş oyunları oynar.

Oyunun biyolojik fonksiyonu ile ilgili olarak ileri sürülen bu düşünceler karşısında yine de şunu söyleyebiliriz: Bu düşünceler doğru olabilir. Ama oyunun biyolojik ereği, aktüel bir oyun olayının auto-telos'unu ortadan kaldırmaz. Kısacası; çocuk oyun oynamak için oynar, yoksa biyolojik erek, oyunun aktüel auto-telos niteliğini ortadan kaldırmadığı gibi, ayrıca onunla çelişmez de.

Aynı şeyleri estetik tavrı için de söyleyebiliriz. Estetik tavrı, bir süje'nin bir sanat yapıtı ya da bir estetik obje karşısında aldığı sübjektif, bireysel tavrıdır. Böyle bir tavrı içinde kişinin, bu tavrın dışında başka bir erek hakkında herhangi bir bilinci söz konusu olamaz.

Görülüyor ki; estetik tavrı ile oyun arasında 'auto-telos'yönünden bir benzerlik bulunduğunu saptanmaktadır. Ama onların arasındaki benzerlik yalnızca bu yöndedir., bunun dışında estetik tavrı yalın bir hayal ve kurgu olmayıp, aynı zamanda düşünsel-duygusal, karmaşık bir olaydır. Ne var ki, bütün bu karmaşıklık içinde onun 'auto-telos'a sahip olma niteliği değişmeden kalır. (Tunalı 1979).

Johann Christoph Friedrich Von Schiller ve Oyun Olarak Sanat Kuramı: Schiller (1759-1805), güzelliği 'fenomenal görüngüde özgürlük'olarak tanımlıyordu, çünkü sanatsal güzellik sanatçının özgür anlatımıdır. Sanatsal yaratıda 'oyun dürtüsü'kendini ortaya serer. İnsan yalnızca oynadığı zaman gerçekten insandır. Sanattır ki insanın ahlaksal istencini doğmaya ve kendini ve kendini etkili olarak geliştirmeye iterek onun ruh durumunu, duygu ve duygusal amaçlarını artırmakta, çünkü tensel

istenci yok etmekte ve böylelikle ahlaksal istencin özgür egemenliğine yer açmaktadır. İnsan güzelle karşılaştığı zaman incelik başlar. kabalığı yiter, ve daha yüksek bir yazıya uyanır. Sanat eğitimin hem aracı hem de amacıdır; Sanat yoluyla insan güzelliğe erişir ve güzel ruhu (schöne seele) Kant'ın törel kuramına açılmadığı biçimiyle ödev ve eğilim arasındaki ahlaksal çatışmadan kurtulur, çünkü gerçekten güzel bir ruh ahlaksal yasayı yerine getirme isteği ile doludur. (Sahakian 1990).

Schiller, yirmiden fazla mektuptan oluşmuş "İnsanın estetik eğitimi üzerine bir dizi mektup" eseriyle insan, estetik ve oyun ilişkisi üzerinde durmaktadır. Oyun içtepsindeki güzellik ve özgürlük Schiller'de oyunun nesnesidir. Özellikle 15. mektubunda Schiller, güzel ve oyun kavramlarını en iyi şekilde işlemiştir :

"Schiller'e göre: İnsan, sözcüğün tam anlamıyla, insan olduğu yerde oynar ve o, ancak oynadığı yerde tam insandır." (Schiller 1990).

Estetiğin nesnesi olan güzel'i Schiller oyunda görmektedir. Güzel, oyunda canlı bir içtepidir. (Tunalı 1979) Güzellik Schiller'de ne sadece duygusaldır ne de sadece akılsaldır. Güzellik duygusal olanla akılsal olanın bir harmonisidir. Güzellik aynı zamanda görünüş içerisindeki özgürlüktür. Schiller'e göre insan, estetik insan, biricik oynayan varlık, dolayısıyla özgür olan varlıktır. (Turgut 1991).

Darwin ve Spencer'in, oyun ve güzelliği, genel doğal olaylar olarak kabul etmesine karşın Schiller bunları özgürlük dünyası ile birleştirmektedir. O, "ideal" sanat dünyasını bir çocuğun oyunu ile birleştirmekte sakınca görmemiştir; çünkü ona göre çocuğun dünyası, bir idealizasyon ve yücelme süreci geçirmiştir. Bu nedenledir ki "oyun" terimi Schiller'in açıklamalarında daha önceki bütün kuramlardakinden çok ayrı bir anlamda açıklanmış ve anlaşılmalıdır.

O insanda iki temel dürtünün bulunduğunu söyler. Bunlardan birincisi, her zaman değişme için bastıran duyumsal dürtü, diğeri de birlik ve süreklilik arayan formel dürtü. Bu ikisi arasında kurulmak istenen uyum, Schiller'e göre, üçüncü bir dürtü aracılığıyla sağlanabilir. Bu da oyun dürtüsüdür. (<http://resimegitimi.www.3.50megs.com>).

Ona göre:

"Duyusal bir insanı ahlaksal bir insan yapmak için, onu önce estetik bir insan yapmaktan başka bir yol yoktur."

O halde eğitim ile kültürün esas görevi, insanı estetik bir insan yapmaktır. İnsanda estetik dürtü harekete geçmez, bunu hemen eğitimin dürtüsü izler. Schiller'e göre ancak estetik bir devlet, toplumu gerçekten mükemmel bir toplum yapar.

Böylece estetik özellik, insanın özüne dayandırılmakta ve tüm insanlık ve kültürün geliştirilmesi yönünde merkezi bir önem kazanmaktadır.

Schiller, her türlü eğitim ve öğretimde estetik yaşantının, temel unsur teşkil etmesi düşüncesini savunur. (Aytaç 1972) Schiller; "Bir çocuğun oyununda derin bir anlam vardır" der. Buna karşın biz bu savı benimsesek bile, oyunun "anlamı" nın güzelliğinkinden ayrı olduğu söylenmelidir. Schiller kendisi güzelliği, "yaşayan bir biçim" olarak tanımlıyor. Ona göre yaşayan biçimlerin bilincine varmak, insanı özgürlük deneyine götüren ilk ve kaçınılmaz adımdır. Schiller için estetik seyir veya düşünce, insanın evren karşısında aldığı ilk özgür tavrıdır. "Oysa istek, objesini hemen kavrar; düşünce onu uzağa iter ve duygunun tutkusundan kurtararak kimsenin elinden alamayacağı şekilde kendine mal eder". İşte çocuğun oyununda eksik olan kesinlikle bu "özgür", bu bilinçli ve düşünsel tutumdur. Bu tutum, oyun ve sanat arasındaki sınırı çizer.

Oyun olarak sanat kuramı, tümüyle değişik iki yönde gelişmiştir. Schiller'in yanısıra, Darwin ve Spencer genellikle estetik tarihinde bu kuramın en ünlü temsilcileri olarak benimsenirler. (Cassirer 1997).

Eğitim Sanat Oyun: Sanat eğitiminin çeşitli amaçları vardır. Bunların başlıcalarından biri de sanatsal dili kullanabilmedir. Şüphesiz anlaşılabilmenin ve anlıyabilmenin yolu sadece sözel anlatım değildir. Müzikal, biçimsel ve hareketle anlatım yolu da yaşamımızın bir parçasıdır. (Gençaydın 1993) Kısacası sanat eğitimi tümel bir sanat eğitimi, tüm güzel sanatlar dallarını (yazın, şiir, tiyatro, dans, müzik gibi) kapsayan bir eğitim olarak da anlaşılabilir.

Sanat eğitimiyle ilgili tüm çalışmaların genelde yöneldiği asal amaçlardan biri de daha iyi bir geleceğin tasarlanması, umut üretme, tasarlananların görselleştirilmesi, seslendirilmesi, dramatize edilmesi, bedenle, devinimle ifade edilmesi, yazılması ve canlandırılmasıdır. (San 1993).

En iyi eğitim şekli konusunda karar almak, öncelikle ne tür bir insan yetiştirmek istediğimizin araştırılmasını şart koşmaktadır. (Russel 1993) Pestalozzi'nin eğitim anlayışına göre "yeteneklerin geliştirilmesi, bilgiyle doldurulmaktan daha önemlidir."

Goethe de eğitilmişliği "bağımsız yaşam" olarak nitelerken, "en değerli kişilik eğitimi yolunun sanat olduğu" nu vurgular. (Gençaydın 1993).

Bugün çağımızdan anladığımız; bireyin hem kendi toplumunda hem de toplumlararası ilişkilerdeki konumunda "anamlı bir şekilde varolma" gücünde olmasının gerekliliğidir. Bir başka anlamıyla, artık kendi toplumundaki yer kazanılmış yeri-yeterli olmamaktadır. Bireyin bilgisel ya da sanatsal donanımı yeni anlayışları gerekli kılmaktadır.

Bu bağlamda; eğitim, kullanacağı yöntemlerle de yeni yolları ve anlayışını kazandırmayı sağlamalıdır. Kişilerin kendi kendilerine yardım edebilmeleri ve yaşantılarındaki zorlukları yenebilmeleri, çocuk, ergen ve yetişkin eğitiminde alınacak ön tedbir ve uygulamalarla sağlanabilecektir.

Çünkü eğitim, kişi ruh sağlığını korumada temel öğelerden biri olmaktadır. Hem insanın doğasından hem de sanatın yapısından kaynaklanan zorlukları aşmak için "oyun" bir yöntem olarak kullanılabilir. (Hacınarlı 1988).

Ne zaman ki, bir öğretmen, ana/baba, terapist, bireyin tam bir özgürlük içinde simgesel anlatım sağlamasına yol açarsa, o zaman yaratıcılık desteklenmiş, gayretlendirilmiş, isteklendirilmiş olur. Bu hoş görürlük bireye istediği gibi, tam bir özgürlük içinde düşünme, duyma, varolma, içindekini anlatma olanağı sağlar. Açıklığı beslediği kadar yaratıcılığın parçası olan algılarla, kavramlarla, anlamlarla istediği gibi oynamaya, uğraşmaya, karıştırmaya, birleştirmeye götürür.

Oyunun, çocuğun imgeleme yetisini nasıl geliştirdiğini biliyoruz. Oyunun çocuklara zihinlerini nasıl şeylerin üstüne çıkardığı, yine o şeyler olarak, o şeylerin hatırı için yoğunlaştırdığını biliyoruz. Oyunlar, çocukların imgeleme yetileriyle dünyaya açılan pencerelerdir. İnsan oyunda sevgiyi ve güzeli özgürce oynar. Buradan da özgürce imgelemesini yapar ve yaratıcılığa geçer... Schiller'in dediği gibi oynadığı sürece vardır. Bu bakımdan oyunla öğrenme önemlidir. Eğer öğretmen dersini bitirdikten sonra, konu ile ilgisini sürdürürebiliyorsa, burada imgeleme canlı ve aktiftir. Öğrenci okulu bitirdikten sonra da bu işi yaşam boyu sürdürür. (Turgut 1991).

Kısacası çocuk yaşadığı deneyimleri, özümsemeye çalışmakta ve oyuna başvurarak özümlemeyi sağlamaktadır. Oyun zevki içinde yeni anlamlar bularak dilediğince değiştirerek özgürleşmektedir. Oyuncaklarla oynarken başladığı oyunu resim diliyle sürdürmektedir. (Yavuzer 1993)

Bu konuda İnci San'ın değerlendirmesi şöyledir: "Güzel sanatlar eğitiminin ve özellikle yaratıcı eğitsel drama etkinliklerinin, çocuk, ergen ve gençlerin okul ve toplum içindeki bilişsel, dilsel, estetik ve yaratıcılığa ilişkin ve ahlsal, bedensel zihinsel, tinsel sosyal ve politik gelişmelerini hızlandırdığı kesindir. Çünkü drama çalışmaları, öğrencileri ileride yetişkin olarak yer alacakları yaşamdaki rollere, olanak ve fırsatları değerlendirmelerine, sorumluluklara ve deneyimlere hazırlar. Ezbercilik, aşırı ussal ve bilgisel eğitim, bilgi yüklenmesi, okul yaşamından zevk almaya yönelmeyen öğrenmenin duyuşsal, sezgisel yanını savsaklayan öğrencinin yaşayarak öğrenip kendi sentezlerine varamadığı eğitim sistemi karşısında alternatif bir öğretim yöntemi ve öğrenim alanıdır." (San 1991).

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Köktenci biçimde alınmamak koşuluyla ister sanat için eğitim anlayışı ile, ister sanat yoluyla eğitim anlayışıyla olsun, sözselsel, sessel, devinimsel, görsel ve dramatik alanlarda üretken kılınacak çocuk ve ergen için en son erek, yaşamı en son ve en yeni verileriyle anlayabilmek, yani yaşam hazırlıktır. Sanat eğitiminin, gelişimsel ve antropolojik psikolojiyle, sanatla, eğitimle ve diğer sosyo-kültürel olgularla aynı ağırlıkta bağlantılar kurması gerekir. Lisansüstü uygulamalarda da, çocuğun ve ergenin toplumdaki değişimlere koşut olarak değişen durumlarının ve toplumun yetişmekte olanlardan istem ve beklentilerinin izlenmesi gerektiği gibi, toplumdaki kültürel, siyasal, teknolojik, bilimsel değişimlere uygun olarak sanat eğitiminin de ereklere sürekli olarak gözden geçirilmelidir.

Günümüz lisansüstü uygulama anlayışının da sanat eğitimi içinde gerek tam anlamıyla bir disiplinler arası alan olarak, gerekse ne yalnızca eğitimi ne de yalnızca sanatı merkeze almayıp, sorunlara çok daha içeriksel açıdan yaklaşmasıyla, giderek bir kültürlenme, bilinçlendirme ve bu süreçler içinde ya da bu süreçlerden sonra kendini gerçekten anlatabilmeyi kazandıran bir yola yöneldiğini vurgulamak gerekir.

Şüphesiz bu yollardan biri de, Oyundur. İmgelem ve düşlem gücü, iletişime açıklık, zevk alabilme, etkileşim yetisi, düşünmeyi başkalarına bırakmamayı öğrenme ve yaratıcılık, oldukça yeni ya da en azından içerikleri yenilenmiş kavramlar olarak sanat eğitimi zevkli, kalıcı, katılımcı ve öğretici kılma yolunda oyunun sağlayabileceği yararlar yadsınamaz.

Bu anlamda; lisansüstü uygulamalarda da, sanat eğitimcisinin günümüzdeki çoğulcu sanatı, anlamı ve toplumdaki işlevini göz önüne alırken çocuk ve ergeni özgür bir bilinçlendirme sürecinde öznel, özgün ve özgür kimlik donanımıyla yaşama hazırlamak, sanat gibi ereği içinde olan oyun içtepisinden yararlanmak, hiç kuşku yoktur ki, son derece doğru bir yöntemdir.

KAYNAKÇA

- AYTAÇ Kemal, 1972, **Avrupa Eğitim Tarihi-Antik Çağdan 19. Yüzyılın sonlarına Kadar**, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- BRECHT Bertold, 1997, **Sanat Üzerine Yazılar**, Türkçesi: Kamuran Şipal, İstanbul: Cem Yayınevi
- CASSIRER Ernst, 1997, **İnsan Üstüne Bir Deneme**, Çev: Necla Arat, İstanbul:Yapı Kredi Yayınları
- GENÇAYDIN Zafer, 1993, **Sanat Eğitimi**, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları
- GOMBRIC E. H., 1992, **Sanat ve Yanılsama**, Çev: Ahmet Cemal, İstanbul: Remzi Kitabevi
- HALIÇINARLI Emine, 1988, **Özel Öğretim Yöntemleri İçinde Sanat Eğitiminin Problematığı**, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı Doktora Tezi
- KARAYAĞMURLAR Bedri, 1990, **Sanatta Yaratıcılık ve Eğitim**, Yüksek Lisans Tezi, İzmir: D.E.Ü. Buca Eğitim Fakültesi
- RUSSEL Bertrand, 1993, **Eğitim Üzerine**, Çev: Nail Bezel, İstanbul: Say Yayınları
- SAHAKIAN William S., 1990, **Felsefe Tarihi**, Çev: A. Yardımlı, İstanbul: İdea Yayınları
- SAN İnci, 1993, **“Toplumsal Değişme ve Değişen Sanat Eğitimi”**, Anadolu Sanat, Süreli Sanat ve Kültür Dergisi, Sayı:1, Eskişehir:Anadolu Üniversitesi Matbaası
- SAN İnci, 1991, **“Yaratıcı Drama-Eğitsel Boyutları”**, İzmir I. Eğitim Kongresi Bildirileri, İzmir: D.E.Ü. Buca Eğitim Fakültesi Yayınları
- SCHILLER, 1990, **İnsanın Estetik Eğitimi Üzerine Bir Dizi Mektup**, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi
- TUNALI İsmail, 1979, **Estetik**, İstanbul: Cem Yayınları
- TUNALI İsmail, 1983, **Greks Estetik’i**, İstanbul:Remzi Kitabevi
- TURGUT İhsan, 1991, **“Felsefe Tavrılı Öğretmen”**, İzmir I. Eğitim Kongresi Bildirileri, İzmir: D.E.Ü. Buca Eğitim Fakültesi Yayınları
- TURGUT İhsan, 1991, **Sanat Felsefesi**, İzmir: Bilgehan Matbaası
- YAVUZER Haluk, 1993, **Resimleriyle Çocuk**, İstanbul: Remzi Kitabevi
- YETKİN Suut Kemal, 1972, **Estetik Doktrinler**, Ankara: Bilgi basımevi
- <http://resimegitimi.www.3.50megs.com>